

LOMB KATÓ

**ÍGY TANULOK
NYELVEKET**

Lomb Kató

Így tanulok nyelveket

Egy tizenhat nyelvű tolmács feljegyzései

Aranytoll kötetek
Szeged, 2008

ELŐSZÓ

Körülbelül négyévesforma lehettem, amikor azzal a kijelentéssel leptem meg környezetemet, hogy tudok németül.

– Hogyhogy?

– Hát úgy, hogy ha a lámpa az Lampe és a láda az Lade, akkor a szoba csak Sobbe és a kályha csak Kaiche lehet.

Ha jó szüleim ismerhették volna a nyelvpedagógia mai szakkifejezéseit, azt mondták volna, hogy „ez a szegény gyerek a negatív transzfer jelenségének esett áldozatul”. (Így nevezzük azt a hibasorozatot, amelyet más nyelvvél való téves általánosítások alapján követünk el.) Így csak megrökönyödtek, elszomorodtak és egyszer és mindenkorra leírtak azok sorából, akik valaha is meg tudnak valamilyen idegen nyelvet tanulni.

Az élet eleinte őket látszott igazolni. A polgári iskola németóráin alaposan elmaradtam Fräulein nevelte vagy német származású osztálytársnőim mögött. Még évekkel később, a gimnázium elvégzése után is nyelvtalentednek tartottak és tartottam magam: természettudományi szakra kértem felvételemet az egyetemem.

Pedig időközben már bekerültem az idegen nyelvek bűvkörébe. Én magam még nem tanultam latinul, de idősebb nővérem könyveit lapozgatva egyoldalnyi latin közmondásra

bukkantam. Elragadtatva betűztem ki a sok szépen csengő mondatot és hozzávetőleges magyar megfelelőjét: „Juventus – ventus”... (Fiatalság – bolondság...) „Per angusta ad augusta”... (Minden kezdet nehéz...). Hát lehetséges, hogy a szavak ne csak az értelemhez szóljanak, hanem a fül számára is ilyen édes muzsikát csendítsenek? Néhány közmondás – a szűkszávú formákba kristályosodott népi bölcsesség – révén szerettem bele a nyelvekbe.

Ki is erőszakoltam, hogy írassanak be franciára, amit különórákon lehetett tanulni a polgáriban. A tanfolyam nagy előnye az ingyenesség, nagy hátránya az a körülmény volt, hogy szegény Budai tanító nénit csak a keresztnéve miatt szemelték ki a vezetésére: Clarisse-nak hívták. „Ezzel a névvel okvetlenül kell valakinek franciául tudnia” – gondolta biztosan az iskola igazgatónöje. Az ambíció mindenestre megvolt bennem is, meg a pedagógusban is. Sohasem felejttem el, hogy amikor egy hónap múlva megtett vigyázónak, hálából – szorgos szótárforgatás után – már franciául írtam fel a táblára: „La toute classe est bienne”...

Az egyetemen fizikából rosszul, kémiából jól boldogultam. Különösen a szerves vegytant szerettem. Máig is vallom, hogy azért, mert a latin nyelvtant időközben jól elsajátítottam.

A nyelvtan – rend. Aki valamely – bármely – nyelv nyelvtanát egyszer agyába és szívébe zárta, aki egyszer kijárta a szellemnek ezt az iskoláját, az megtanult rendet teremteni a *rendszeresíthető* ismeretek birodalmában. Az organikus kémia ezek közé tartozik. Ha az „agricola arat” (a földműves szánt) egyszerű tőmondatából megtanultuk levezetni az egész főnév- és igeragozást, akkor a *logika* országútján járva jutunk el a szerves kémia birodalmának legtávolibb pontjaira is. Csak a két alapvegyületnek – a metánnak

és benzolnak – hidrogénatomjait kell szép sorban más és más gyökökkel behelyettesíteni.

Így tehát nyugodtan vonultam be a szóbeli doktori vizsgámra: tudtam, hogy kézbe kapom hamarosan a diplomámat. Azt is tudtam, hogy semmire sem megyek vele. A harmincas évek elején, a dekonjunktúra kellős közepén álltunk.

Az egyetemről most kikerülő ifjúság talán el sem tudja képzelni, hogy akkoriban nemcsak a frissen érettségizettek, hanem a szakdiplomák tulajdonosai is pályaválasztási gondokkal küzdöttek.

Az én esetemben hamar megtörtént a pályaválasztás: elhatároztam, hogy nyelvtanításból fogok élni. Azt már nehezebb volt eldönteni, hogy melyik nyelv tanításából. Latintudásomnak nem volt nagy keletje, franciából több tanár akadt a fővárosban, mint tanítvány. Csak az angol nyújtott biztos kenyeret, azt viszont előbb el kellett sajátítanom.

Szükség és tudásvágy kettős ösztönzésére így alakítottam ki akkor egy nyelvtanulási módszert, amelyet azóta is használok, és amelynek a következő fejezeteket szentelni kívánom.

Bevállik-e ez a módszer másoknál is? Megkísérlek majd erre feleletet adni a továbbiakban. Itt csak azt a meggyőződésemet szeretném hangsúlyozni, hogy bárki, aki annyi kíváncsisággal és kitartással hajolt volna könyvei fölé, mint én, 1933 tavaszán, albérleti díványom sarkában, az elérte volna ugyanezt az eredményt. Egy Galsworthy-könyv szolgált kiinduláspontul. Egy hét múlva sejtettem, egy hónap múlva értettem, két hónap múlva élveztem a szöveget.

Hogy tanítványaimnak valami szilárdabb táplálékot is tudjak nyújtani, mindenestre átrágtam magam egy akkor divatos nyelvkönyvön, a „Fifty lessons”-ön. Most, utólag sem érzek semmi lelkiismeret-furdalást, hogy a „discendo discimus” (tanítva tanulunk) elve alapján oktatni mertem

egy nyelvet, amelyből mindig csak egy-két leckével voltam előbb a tanítványaimnál. Remélem, hogy lendületem és lelkesedésem pótolta ismereteim szilárdságát.

Egy gyógyszerészeti laboratóriumban, amelyben időközben valami állásfélét sikerült találnom, írásbeli fordítással is megpróbálkozhattam. A próbafordítás, úgy látszik, nem ütötte meg a mértéket, mert a lektor azzal küldte vissza, hogy „bátor ember lehet, aki csinálta”.

Következő nyelvtanulási lépésemhez – amely azután végleg hozzáfűzött új hivatásomhoz – tényleg nagy bátorságra volt szükség. 1941-ben elhatároztam, hogy megtanulok oroszul.

Szeretném, ha most azt írhatnám ide, hogy elhatározásomban politikai éleslátás vagy ideológiai meggyőződés vezetett. Ha tudat alatt ez a két tényező irányította is lépéseimet, az első gyakorlati gesztusra sokkal prózaibb körülmény ösztönzött. Egy körúti antikvárium könyvei között böngészve két-kötetes orosz–angol szótárra bukkantam. Nem is tettem le többet a kezemből: a kasszához rohantam kincsemmel. Nagy anyagi áldozattal nem járt az elhatározás: pontosan 96 fillért fizettem a két dohos, elnyűtt, 1860 tájáról származó kötetért.

A fasizálódó Magyarországon gyanús dolog volt oroszul tanulni. Ez alkalommal már különösen szerencsés körülmény volt, hogy írott szövegekből kiindulva dolgoztam ki tanulásom módszerét. Az egyetemen, azt hiszem, folyt ugyan oroszoktatás, de oda bekerülni körülbelül annyi kilátásom volt, mint ösztöndíjjal a helyszínre utazni.

Dr. Feri Sándornak, a Szovjetunióból visszatért kommunista ügyvédnek könyvtárában találtam néhány klasszikus orosz regényt, de azokkal nem tudtam megbirkózni. Itt is a véletlen sietett segítségemre.

Berlinben akkoriban elég sok fehérorosz emigráns élt. Az egyik család valahogyan Balatonszárszóra került párhetes nyaralásra. A kis penzió szobájába férjemmel azon a napon

költöztünk be, amelynek reggelén az orosz család visszautazott. A szobaasszony éppen a hátrahagyott kacatot készült kidobni a szemébe. Szívdobogva fedeztem fel egy vastag, nagybetűs orosz könyvet a selejtben: 1910-ben írt buta, szentimentális szerelmi regény volt. Habozás nélkül nekiláttam és annyit vesződtem a szöveg megértésével, hogy egyes oldalaira még ma is szóról szóra emlékszem.

Mire áttérhettem a színvonalasabb olvasmányokra, elérkezett 1943 és a bombatámadások kora. Az óvóhelyen eltöltött órák eredményeképpen most már gyorsan haladtam. Csak éppen „tereptarkára” kellett maszkíroznom a könyvemet. Vastag magyar lexikont vásároltam és egy ismerős könyvkötővel minden második ív helyére Gogol *Holt lelkek* című regényének oldalait köttem be. Egy-egy légiriadó alkalmával néha teljes fejezeteken rágtam át magam. Olvasási technikámat akkor csiszoltam ki a végleges formára: az ismeretlen szavak felett nagyvonalúan el kellett siklanom, hiszen az óvóhelyen veszélyes lett volna a szótárforgatás.

Alig vártam, hogy az első szovjet tisztet, akivel szóba elegyedhetek, elkápráztassam irodalmi tájékozottságommal. Amint alkalom nyílt, rögtön meg is említettem, hogy ismerem ezt a könyvet. Nem értettem, hogy a tiszt miért bólogat olyan udvarias bizonytalansággal. Csak később jöttem rá, hogy a könyv címe oroszul „Mjortvie dusi” – nem pedig „Mertvie”, ahogy én a betűk alapján képzeltem.

1945. február elején felszabadult a Városháza, és én még aznap orosz tolmácsnak jelentkeztem. Pillanatok alatt felvettek; rögtön meg is kaptam az első feladatot: hívjam fel a városparancsnokot, és jelentsem be nála a polgármestert. Amikor megkérdeztem: mi a városparancsnokság telefonszáma, csak legyintettek: emeljem fel a kagylót, ők fognak jelentkezni. 1945. február 5-én Budapesten egyetlen telefonvonal működött.

Ettől az időponttól kezdve már korlátlan alkalom nyílt a nyelv gyakorlására. A baj csak az volt, hogy folyékonyan (és nyilván igen hibásan) hadartam már oroszul, érteni viszont még alig értettem valamit. Partnereim nagyothallásnak tulajdonították ezt a nehézségemet, és kedvesen vigasztalva üvöltöttek a fülembé, hogy a testi kondícióm javulásával a hallásom is vissza fog térni. Húsz kilóval voltam kevesebb a magasságomhoz járó súlynál.

1946-ban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyar irodájába kerültem. Lingvistának – mert akkor már annak éreztem és vallottam magam – ideálisabb munkabeosztást el sem lehetett képzelni. Angol, orosz, francia tárgyalópartnerek szinte tízpercenként váltották egymást az irodában. Nemcsak a nyelvtudásom gyarapodott, hanem megszerezhettem a rutint, amire olyan nagy szükségem van a tolmácsolásban: a nyelvről nyelvre való váltás villámgyors képességét.

A „nyelvi kalandozás” ösztöne csakhamar egy új nyelv, a román felé terelt. Ezt a nyelvet ma is igen szépnek tartom. Népiabb, mint a francia, férfiasabb, mint az olasz, szláv jövevényszavaival érdekesebb, mint a spanyol. Ez a különös ötvözet olyan lelkesedést keltett bennem, hogy heteken belül kiolvastam egy Sebastianu-regényt és Gáldi László nyelvtanfűzeteit. Ma már beszélni nem tudok románul, de gyakran van alkalmam román műszaki cikkeket idegen nyelvekre, főleg angolra fordítani.

Egészen 1950-ig lekötötte energiáimat a különböző hivatalokban végzett adminisztrációs és fordítási munka. Ebben az évben azonban két új probléma kezdte izgatni fantáziámat.

Az egyik kérdés, amelyen régóta törtem a fejemet, az volt, hogy vajon másoknál is beválik-e az általam kikísérletezett módszer: az érdekes olvasmány oldaláról megközelíteni az idegen nyelvet. Véletlenül kedvező körülmény adódott az elgondolás kipróbálására: az egyetemeken akkoriban vett

nagyobb lendületet az orosz oktatása; engem is meghívtak műegyetemi előadónak. Mérnökjelöltekről lévén szó, logikusnak éreztem, hogy szaktudásukra és szakérdeklődésükre építsük fel a nyelv oktatását. Egy kis kollektívát alakítottunk, és meg is született gyors egymásutánban két, ezen az elven alapuló orosz tankönyv. A gyakorlatlanságunk okozta hibák ellenére még most is „vállalom az anyaságot”, és örülök, hogy a szakszövegek olvasásának rendszere ma már általánossá és magától értetődővé vált minden egyetemünkön.

A másik probléma is régóta motoszkált bennem. Arra voltam kíváncsi, hogy mire jutok módszeremmel egy olyan nyelvben, amelynél sem a germán, sem a szláv, sem a román nyelvekre épített analógiára nem támaszkodhatom. A választás önként adódott: az egyetem Kelet-ázsiai Intézetében abban az évben indult először kínai nyelvtanfolyam.

Első találkozásomat a kínai nyelvvel azért szeretném kissé részletesebben leírni, mert a nyelvekhez – és általában a tanuláshoz – való egész viszonyomnak szimbólumát látom benne. A tanfolyamra való bejutás nem ment könnyen. A hallgatókat szívesebben válogatták az egyetemi, nyelvszakos diákság köréből; én már akkor is túl voltam azon a koron, amelyben ilyen nagy fába szokás vágni a fejszét. Így történt, hogy jelentkezésemre nem érkezett válasz, és én csak véletlenül tudtam meg, hogy hetek óta folyik már oktatás.

Késő őszi napon, este hét óra után botorkáltam az egyetem sötét folyosóin, az órák helyét keresve. Emeletről emeletre bolyongtam: semmi sem tanúskodott arról, hogy valaki tartózkodik az épületben. Már fel akartam adni a harcot és végleg szegre akasztani az egész vállalkozást, amikor egy hosszú, kihalt folyosó legtávolabbi termének ajtajából fényt láttam kiszivárogni. Bár szentimentális butaságnak hallatszik, máig is hiszem, hogy nem a százwattos égő, hanem a tudásvágy fénye győzedelmeskedett a sötétségben.

Benyitottam, bemutatkoztam a tanfolyamot vezető bájos sanghaji asszonykának – és életemet azóta is a keleti nyelvek szépsége világitja meg.

Másnap már a közkönyvtárak egyetlen kínai–orosz szótára fölé görnyedve próbáltam megfejteni azt a rejtélyt, hogy a betűket (tehát az ábécét sem) ismerő kínai nyelv szavait milyen elv alapján lehet szótárba foglalni. Egy december végi hajnalon pedig nekivágtam az első kínai mondat önálló megfejtésének. Bizony, öreg este lett, amire boldogultam vele. A mondat ez volt: Világ proletárjai egyesüljete!

Közben az orosz tanárok száma olyan öröndetesen felzaporodott, hogy átadhattam helyemet hivatásos pedagógusoknak, én pedig elkezdhettem egy újabb nyelvvel, a lengyelrel foglalkozni. A beiratkozásnál azt a trükköt alkalmaztam, amelyet szívből ajánlok minden komoly szándékú nyelvtanuló kollégámnak: sokkal magasabb szintet vállalni, mint amelyre tényleges tudása képesíti. A három (kezdő, haladó és erősen haladó) kurzus közül én az erősen haladóra kértem felvételemet.

– Sose fáradjon – mondtam a tanfolyam vezetőjének, amikor próbált meggyőződni ismereteim színvonaláról –, nem tudok egy árva szót se lengyelül.

– Hát akkor miért akar az erősen haladó kurzusra járni?
– csodálkozott.

– Mert erősen haladni annak kell, aki semmit sem tud.

Ettől a nyakatekert okoskodástól úgy megzavarodott, hogy szó nélkül beírta nevemet a kívánt rovatba.

Két év alatt a kínaiban is eljutottam odáig, hogy a hozánk érkező delegációknak tolmácsa lehettem, és egymás után fordítottam magyarra a regényeket, amelyeket megszerettem. 1956-ban kezdtem azon gondolkodni, hogy megszerzett tudásomat hogyan tudnám egy másik keleti nyelvben

értékesíteni. Így vágtam neki – ezúttal már teljesen egyedül – a japánnak. Tanulásom tanulságos történetét könyvem egy másik fejezetében mondom el részletesen.

1954-ben nyílt alkalmam először külföldre utazni. Bár azóta jóformán az egész világot bejártam, soha akkora izgalmat nem éreztem, mint amikor kiderült, hogy egy IBUSZ-úttal Csehszlovákiába mehetünk. Hálából, haladéktalanul megvásároltam Iván Olbracht *Proletár Anna* című regényét, és most már rutinná vált módszeremmel „kispekuláltam” a szövegből a főnév- és igeragozás rejtélyeit. A megtalált szabályokat rögtön ki is jegyeztem a lap szélére. Szegény könyv olyan állapotba került ettől a szívtelen kezeléstől, hogy amikor hazaérkeztem, foszlányokra mállott szét.

A szlovák és ukrán szövegeket ezután már nem volt nehéz megérteni és fordítani, a bolgárral viszont elég nehezen boldogultam. Talán a megközelítés módja nem volt túlságosan szerencsés. Az egyik könyvkiadó kérésére elfogadtam egy hosszabb cikk fordítását. A politikai szöveg alkalmas lett volna arra, hogy meglevő szláv nyelvi ismereteim alapján belejőjjek a munkába, mégis sokat vesződtem, mert mind a 30 oldal – kézírással volt írva.

Olasz nyelvtudásomnak volt már némi előzménye. A negyvenes évek elején egy derék körüti iparos cipőfelsőrész-készítő gépének szabadalmát igyekezett rásózni az olaszokra. A lelkiismeretes szótárforgatás ellenére is sok homályos részlet maradhatott az én fordításomban. Lehet, hogy éppen a stílusnak ez a misztikussága tett olyan mély benyomást az olaszokra, hogy a szabadalmat valóban megvásárolták.

A spanyollal való kapcsolatom sokkal újabb keletű. Talán három évvel ezelőtt fogtam hozzá – pirulva vallom be – egy hajdani buta amerikai bestsellernek, a „Gentlemen prefer blonds”-nak (Szőkék előnyben) spanyol fordításához. Mire kiolvastam, már csak Király Rudolf okos könyvéből kellett

ellenőriznem, hogy jól következtettem-e ki a szövegből az alak- és mondattani szabályokat.

Érdeklődésem közben egyre inkább a tolmácsolás felé fordult, hiszen Budapest „kongresszusvárossá” fejlődött. A szellemi foglalkozásoknak e – szerintem – legérdeke-
sebbjéről bőven lesz szó a könyv további fejezeteiben. Ide csak az tartozik, hogy már az első szereplés sikert is hozott: valamelyik elégedett delegátus megkérdezte, hogy hajlandó lennék-e tolmácsolni az egyik nyugatnémet konferencián is. Boldogan mondtam igent, és amikor az írásbeli meghívás is megérkezett, úgy éreztem, hogy illik a meghívók nyelvét elsajátítani. Így kanyarodott vissza – hosszú kerülővel – nyelvtanulói karrierem a némethez, ahonnan annak idején olyan dicstelenül indult el.

MI A NYELV?

Talán nincs még szó a világon, amelybe olyan különböző fogalmak fűződnének, mint e pár betűs főnévhez.

Az anatómusnak az izomrostoknak töre, hátra és hegyre tagozódó csoportja jut róla eszébe. Az ínycsont finom falatokra gondol, amelyek párolt, pácolt, füstölt formában kellek magukat az étlapon. A teológust biztosan piros pünkösdi napjára emlékezteti. Író számára eszköz, amely egyedül a természettel nem mer versenyezni. Költőnek: hangszer. Ha mester szólaltatja meg, olyan értékek születnek, amelyek birtokában *„nem maradsz üres kezekkel üres ég alatt”* (Szerb Antal).

A nyelvvel hivatásszerűen foglalkozókat nyelvésznek szoktuk nevezni. A „nyelvész” a nyelvek elméleti kérdéseit, a nyelv és a kor kultúrája közötti összefüggéseket kutatja. Nincs külön kifejezésünk arra a szakemberre, aki egyszerűen csak szereti, könnyen tanulja, jól tudja a nyelveket, és a velük való foglalkozást választotta életpályájának és hobijának. Az angol nyelv különbséget tesz e két típus között: az utóbbit „linguist”-nek nevezi. Minthogy „philologist” és „linguist” között én is akkora különbséget érzek, mint – mondjuk – a koreográfus és a balerina között, jobb híján „lingvistának” nevezném azt az embert, aki érdeklődésének

kielégítésére, gyakorlati célokból *sajátított* el több nyelvet. E meghatározás értelmében a „poliglott” kifejezést sem használhatom, mert legtöbb poliglott a születés vagy az életkörülmények véletlenje folytán vált soknyelvűvé, nem pedig érdeklődés fűtötte tanulmányok eredményeképpen. „Bilingvisnek” azt az embert szoktuk nevezni, akinek két anyanyelve van. Századunk nagy történelmi átalakulásai olyan tömegvándorlásokkal (a bilingvizmus fő forrásával) jártak, hogy ez a kérdés most a nyelvésztudósok érdeklődésének homlokterébe került.

A mi témánk tehát a *lingvista* (hadd használjam ezt a kifejezést mindaddig, amíg valaki jobb szót nem talál a fentebb körülírt fogalomra). A nyelvet *gyakorlati célokból* elsajátítani kívánó embert értem rajta. Ha a továbbiakban néha mégis az elmélet mezeire tévedünk, úgy az csak két okból történik. Egyrészt, mert a „lingvista” nyitott szemű, művelt ember, akit tanulmányainak szélesebb háttere is érdekel. Másrészt, mert célunkat – a megtanulni kívánt nyelv helyes kiválasztását és eredményes elsajátítását – is megkönnyíti a „rálátás”, a szélesebb perspektíva. Ezért mertem itt-ott elkalandozni a gyakorlati mondanivalóktól, kitéve magamat annak a veszélynek, hogy a szakemberek e fejtegetéseket túlságosan leegyszerűsítettnek, a nyelvtanulók pedig túl elméletinek fogják találni.

MIÉRT TANULUNK NYELVEKET?
MIÉRT TANULJUNK NYELVEKET?
MIKOR TANULJUNK NYELVEKET?

Induljunk ki e néhány alapvető kérdésből.

A másodiknál kezdem, mert erre a legkönnyebb felelni.

Azért tanuljunk nyelveket, mert a nyelv az egyetlen, amit rosszul is érdemes tudni.

Ha valaki csak kicsit tud hegedülni, hamar be fogja látni, hogy a környezetének szerzett kínos percek nem állnak arányban azzal az esetleges örömmel, amelyet a kontár játék neki magának szerez. Az *amatőr* – mondjuk – kémikus csak addig nem komikus, amíg tisztában van érdeklődésének hobbi jellegével, és nem pályázik szakmai babérokra. Az orvostudományban „*kicsit jártas*” ember sokra nem viszi, és ha tudását értékesíteni akarja, még be is csukják mint kuruzslót.

Egyedül a nyelvekben jelent értéket már a laikusság is. Hibákkal teli mondatok is építhetik a jóakarat hidját ember és ember között. És lehet, hogy rosszul fogalmazott mondatokban kérdezzük meg a velencei pályaudvaron, hogy melyik vonatra kell szállnunk, de még mindig jobb, mintha ennyire se futja a tudományból, és Milánó helyett visszautazunk Budapestre.

Az első kérdésről (Miért tanulunk nyelveket?) sok cikket írtak már a nyelvészet elméleti és gyakorlati kérdéseinek kutatói. A cél – az úgynevezett *motiváció* – olyan központi probléma, hogy néhány évvel ezelőtt Nyugat-Németországban hatnapos konferenciát szenteltek ennek az egyetlen kérdésnek. A tanulásról szóló kis könyvecskében azért van helye a probléma felvetésének, mert az elérni kívánt cél bizonyos mértékben a foglalkozás módját is befolyásolja.

De csak bizonyos mértékben.

A nyelv – épület. A nyelvtanulás – építés. Az orosz nyelv minden ívében-szegletében harmonikusan kiképzett, bonyolult, masszív *dóm*. A könnyűnek dicséret olasz nyelv egyszerűbb szerkezetű és áttekinthetőbb alaprajzú, de ha építésénél valamely részletét elnagyolták, bizony az is összedől.

Kisgyermek mamájától hallottam nemrégén a következő kedves történetet: Péterkéje sípot, dobot, trombitát kapott születésnapjára. A fiúcska azt kérte, hogy mindegyik játékát külön-külön aggathassa a szobája falára.

– Nem lehet – mondta az anyuka. – Megbüntet a KIK, ha anyyi szöget verünk a falba.

– Minek beverni? – csodálkozott a gyerek. – Nekem úgyse kell az a része a szegnek, amelyik *beáll*. Elég nekem az, ami *kiáll!*

Péterke jut mindig eszembe, valahányszor valaki azt magyarázza, hogy ő csak *passzívan* akarja a nyelveket elsajátítani.

A tudást – akárcsak a szeget – a beálló rész teszi teherbíróvá. Ha nem verjük be elég mélyen, az első megterhelésnél felmondja a szolgálatot.

A nyelv épületének négy nagy terme van. Lakójának csak az mondhatja magát, aki mindegyikbe bejáratos, aki mind a négy készséget – beszéd és megértés, írás és olvasás – elsajátította. Annak, aki e termekbe be kíván hatolni, nem

kisebb, csak hétköznapiabb akadályokat kell leküzdeni, mint a mitológia hőseinek. Akár Odüsszeusznek, neki is *le kell győznie* a „megint nem jut eszembe” küklpszát és *ellen kell állnia* a „jó műsor megy a tévében” sziréndalának.

A hasonlat mégsem pontos. A cseles görögöt ugyanis csak a *cél* – a hazatérés vágya – tette képessé a megpróbáltatások leküzdésére. A nyelvtanulóknak viszont már maga az utazás is meghozza a maga örömeit. Az út felfelé visz: minden megmászott hágó után tágul, szépül a láthatár. Ha értelmesen, átgondoltan kezeljük a feladatot, akkor nem összeszorított foggal űzött vadászat lesz a tanulás, hanem felnőtt értelmünket kielégítő szellemi torna. Többek között azért is tanuljunk nyelveket, mert nyelvet tanulni jó.

A harmadik kérdésre (Mikor tanuljunk nyelveket?) lényegében az Átlag Nyelvtanulóról szóló fejezet ad választ. Ezt a típust többek között az jellemzi, hogy *felnőtt*. Felnőtt, vagyis túl van az új nyelvi benyomások gépies felvételének korán (0–6 év), amikor a „miért?” még fel sem vetődik, de túl van azon a koron is (6–12 év), amikor a „miért?” már felmerül, de a „mert”-et még nemigen érti meg az agy.

Ezek szerint a „Mikor tanuljunk nyelveket?” kérdéssel kapcsolatban csak a felső korhatárt kellene megszabni, ami azonban egyszerűen nincs.

Nem saját véleményemet idézem, mert félek, hogy korosztályommal szemben elfogultsággal fognak vádolni. Tárnyilagosabb fórumtól – a bécsi egyetem pedagógiai kutatóintézetétől – származik az alábbi pár mondat:

„A vizsgálatok megcáfolják a hagyományos tételt arról, hogy idősebb korban a szellemi befogadóképesség nagymértékben lecsökken. A vizsgálatok szerint az idősebbek ugyan kétségkívül lassabban tanulnak például nyelveket, mint a fiatalok, de a hosszabb munkával elért eredmény éppoly tartós.”

Még biztatóbb a másik üzenet: „Minél több beható szellemi munkát végzünk, annál később öregedik meg az agyunk.”

Az öregség tudományának – a gerontológiának – jelszava: „Ne éveket adjunk az életnek, hanem életet az éveknek.” Ma, amikor máris egy évtizeddel hosszabbodott meg az emberi életkor, és egyre többen „képezik át” magukat elfoglalt rutinmunkásokból szellemileg friss, ráérős nyugdíjasokká, talán éppen egy idegen nyelv tanulása fogja sokak számára ezt az „életet” jelenteni.

MILYEN NYELVET TANULJUNK?

A választék igen nagy.

A Biblia szerint Bábel tornyának építésénél vetette meg szakmánk alapjait az Isten és Ember között kitört hatáskörvillongás, A torony összeomlásánál 72 nyelv született; azért ennyi, mert Noé három fiának 72 leszármazottja volt: Sémnek 26, Hámnak 32, Jáfetnek 14.

Számuk (az ivadékoké is és a nyelveké is) azóta jelentősen elszaporodott. Arra a kérdésre, hogy hány nyelvet beszélnek a világon, nem lehet pontosan válaszolni. A színképben is csak jelképesen különböztetünk meg hét színt; a gyakorlatban számtalan árnyalaton keresztül olvadnak egymásba az egyes csíkok. Az olasztól a francia felé a ligurin és a provanszálon keresztül vezet az út: ha akarom, négy külön nyelvként foghatom fel őket, ha akarom, az olasz egyik tájszólásaként a másodikat, a francia dialektusaként a harmadikat.

A nyelvek spektrumában mindig voltak vakítóbb fényvel tündöklő színek: az úgynevezett világnyelvek. Ezeknek volt nagyobb az „akciórádusza”, ezek igyekeztek bűvkörükbe vonni a szerényebbeket. Teljesen sohasem sikerült nekik, még a latinnak sem, a Dáciától Ibériáig terjedő római birodalomban. Tanúm rá Ovidius tanulságos története.

Az elkényeztetett költőfejedelmre ugyanis megharagudott fenséges pártfogója, Augustus császár, és valamilyen udvari pletyka miatt kitiltotta Rómából. A költőnek a fénytől csillogó metropolist a birodalom söpredékei által lakott Tomival kellett felcserélnie. Ovidius mégsem a száműzetés szégyenétől szenvedett a legjobban, hanem attól, hogy ő, a latin nyelv koronázatlan királya, a helybeli lakosság nyelvét nem ismerve, teljesen magára maradt.

„Hic ego barbarus sum, quia non intelligor nulli.” (A barbár én vagyok itt, mert senki sem érti beszédem.)

Sóhaját lefordítani mégcsak lehet, megérteni már csak nehezen. Ma, amikor az idegenforgalom a legtöbb országban a nemzeti jövedelem számottevő részét adja, biztosan körülvennék a helybeliek a nyugatról érkezett idegent, és igyekeznének az utas nyelvén szállást kínálni neki.

HOGYAN TANULJUNK NYELVEKET?

„Hogy lehet oroszul, angolul, franciául, németül, spanyolul (nem kívánt törlendő) tudni?” – hallom gyakran a kérdést.

Hát a legbiztosabb és legfájdalommentesebb út a „perfekt” – mondjuk – németséghez, hogy az ember németnek születik.

No, ehhez már késő van. Ki tíz, ki húsz, ki harminc, de mindannyian már sok évvel elmulasztottuk ezt a soha vissza nem térő alkalmat.

Másodszor lehet úgy is, hogy az ember lehetőleg fiatal korában és hosszú időn át német nyelvterületen él.

Ez már valamivel járhatóbb, de szintén nem könnyen megvalósítható út.

Választható harmadszor az a megoldás, hogy rendszeresen és szorgalmasan hetenként két vagy több órát veszünk, és 4-5 év múlva eljutunk az igényes mivoltunkat kielégítő tudás színvonalára.

A nyelvtanulásnak ezt a legáltalánosabb és klasszikusnak tekinthető módját nem helyettesíteni, hanem kiegészíteni van hivatva e kis könyv. Mondanivalóit világért sem nevezném tanácsnak vagy receptnek. Egyszerűen azt szeretném elmesélni: hogyan jutottam el, gyakorlatilag 25 év alatt, tíz

nyelven arra a fokra, hogy e nyelveken beszélni, további haton odáig, hogy szakirodalmukat fordítani, szépirodalmukat élvezni tudjam.

Még ha csak az első kategóriáról lenne szó, a fentebbi alapon legalább 60 évre lett volna szükségem, hiszen olyan „nehéz” nyelvek is szerepelnek benne, mint a kínai és a japán. (Az idézőjel nem azért került a jelző köré, mintha e két nyelv nem lenne nehéz, hanem azért, mert nincs „könynyű” nyelv. Legfeljebb egyes nyelveket könnyen tanul meg az ember *rosszul* beszélni.)

A tudás kapujának zárát felpattintó bűvös jelszót nem találtam meg. Többek közt azért sem, mert ilyen jelszó nincs. Ha tapasztalataimról mégis beszámolni kívánok, ezt kizárólag azért teszem, mert e negyed század alatt a tanulás sohasem teher, hanem mindig kiapadhatatlan örömforrás volt számomra.

Nem került volna sor e könyv megírására, ha feltételezném, hogy a nyelvtanuláshoz való viszonyom – egyéni különlegesség. Éppen, mert meggyőződéseim, hogy utam minden tudásra szomjas, szellemi kalandozásra szívesen csábuló ember számára járható, szeretném továbbadni leszűrt következtetéseimet.

Vannak nyelvtanulók, akiknél a motiváció megengedi, időbeosztásuk megköveteli, hogy a haladást lassúbb ütemre korlátozzák. Könyvem nem nekik szól. Oktatásukat hivatásos pedagógusaink kezében – jó kezekben – tudom. Szerény tapasztalataim átadásával azoknál szeretném a tanulás örömét növelni, üromét csökkenteni, akiket ez a tempó nem elégít ki.

KINEK SZÓL – KINEK NEM SZÓL EZ A KÖNYV

Könyvem egy gyakorlatban nem létező embertípusnak, az Átlag Nyelvtanulónak – továbbiakban ÁNy – íródott.

Az „átlagság” a legelvontabb, legkevésbé létező valami az egész világon. Valahányszor statisztikai kimutatásokat olvasok, megpróbálok magam elé képzelni szerencsétlen kortársamat, az Átlag Embert, akinek a statisztikai kimutatás szerint 0,66 gyereke, 0,032 személygépkocsija és 0,046 televízió-készüléke van.

Könyvem írásakor egy ilyen *ÁtlagNyelvtanuló* lebegett lelki szemeim előtt. Jellegének közelebbi meghatározása ezért elengedhetetlen.

Életkora 16 és 96 év között van. Foglalkozása bármi lehet – egyetemi hallgató, kertész, fogorvos, varrónő vagy nyugdíjas főkönyvelő. Kizáró ok kettő van: túl sok és túl kevés szabad idő.

Ha ugyanis korlátlan óraszámot szentelhet valaki nyelvtanulásra, akkor tömény tanmenet alkalmazható, amelynek tárgyalása kívül esik e könyvecske keretein. Ha viszont napi egy-másfél órát sem tud e célra áldozni, akkor ezzel a módszerrel nem (ezzel a módszerrel *sem*) fog eredményt elérni. Egyik esetben sem meríti ki az ÁNy fogalmát.

Megkívántatik viszont bizonyos érdeklődés a nyelvtanulás gyakorlati problémáin túlmenő *általános* kérdések iránt és egy kis egészséges türelmetlenség a tanulásnak azzal a tempójával szemben, amelyet a régi, szolid és szabályos módszerek irányoznak elő.

A kor, amelyben élünk, maga követel bizonyos gyorsulást ebben a vonatkozásban is.

A nyelvtanítási módszer – felépítmény. Jellemzi a kort, amelyben született és uralkodik.

Bonyolult társadalomtudományi fejtegetéseket könyvem célja nem kíván, terjedelme nem enged meg. Hadd fordítsam tehát le a fenti mondatot a pedagógia nyelvére és fogalmazzam meg úgy, *hogy minden korban olyan módszerek kerültek előtérbe, amelyek megfeleltek az adott időszak társadalmi szükségletének.*

Hogyan változott ez a motiváció az idők függvényében?

A nyelvtanulás fejlődésének e rövid áttekintésénél nem azért indulok ki az időszámításunk előtti évszázadból, mert Kurt Tucholsky német humorista szerint nem számít komoly műnek, ami nem a „Már a régi rómaiak is...” szavakkal kezdődik. Nem: a rómaiak azért kerültek e fejezet élére, mert velük kezdődik a nyelvtanulás. És e korhoz fűződik szakmánk legnagyobb, örök dicsősége is.

A hódító hadjáratok sikerétől részeg római nép először egy nyelv – a magasabb kultúrájú görög *nyelv* – előtt hajtotta meg fegyvereit.

*Graecia capta ferum cepit captorem et artes
Intulit aegrusti Latio.*

*(Durva legyőzőjén győzött a levert Görögország,
S pór népét Latiumnak művészetre kapatta.)*

Horatius: Epist. II. I. (Muraközy Gyula fordítása.)

A győztes Róma az újjgazdagok mohóságával vetette rá magát erre a patinás kultúrára. Kisajátítására a kornak megfelelő módszert választott. A Latium felé gördülő harci szekereken ott ültek – vagy nemegyszer láncra fűzve ott kullogtak mögöttük – a római birodalom ifjúságának leendő görög tanítói. Ezeket az ifjakat egy hadászatiilag megsemmisített nép képviselői hódították meg nyelvük számára.

Első nyelvtanár-kartársaink sorsa nem volt irigylésre méltó. Uraikkal csak addig érintkezhetek, amíg volt mit „kitermelni” belőlük. Ha az „*adolescens romanus*”, a fekete fűrtű, sasorrú római ifjú elunta az oktatást, akkor tanára éppen olyan „*instrumentum vocalé*”-vá, beszélő szerszámmá sülylyedt, mint bármely más rabszolgatársa.

Az idők folyamán a latin nyelv nem kevésbé nagyszerű művekkel gazdagodott és gazdagította a világot, mint a görög. Ismeretük a feudális világban jelkép – a kiváltságos osztályba tartozás jelképe – lett. Mai amerikai nyelven „*status-symbol*”-nak neveznénk. A társadalmi tagozódásnak ezt az eszközét – mint mindig és mindenhol – az előjogokkal nem rendelkező *valamennyi* réteg visszaszorítására is felhasználták: latinul, görögül tudó *nő* ritkaságszámba ment; tanulásuk perverzitásnak számított. Még a főurak feleségei is azon duzzognak Mikszáth novelláiban, hogy a férfiak „latinul prézsmítálnak”, és így kirekesztik őket a társalgásból. Érthető tehát, hogy a kapitalizmus születésekor a feltörekvő polgárság ezt a viszonylag könnyen elérhető eszközt is felhasználta társadalmi ugródeszkeként. A két klasszikus nyelv tanulásával a polgári osztály egyrészt a feudális társadalom tagjai közé remélt emelkedni, másrészt a görögöt és latint nem ismerő többi osztálytól kívánta magát elhatárolni. Ekkor született a gimnázium mint iskolatípus. Oktatási rendszere teljesen e két nyelv tanítására épült. A latin–görög tanítás egyik célja a fegyelemre nevelés volt. A német

internátusok kaszárnyaléggörének, az angol „public school”-ok sokszor szadizmusba torkolló rendszerének nagyon megfelelt ez a nyelvtani törvények bemagoltatására alapozott szellemvilág. Vajon véletlen, hogy a „disciplina” szónak kettős értelme van: tantárgy és fegyelem?

Maga az a tény, hogy az első, igaz tömegméretű nyelvtanulás tárgya két holt nyelv volt, hosszú időre eldöntötte az oktatás módszerét. Egy évszázadra volt szükség, hogy nyúge alól felszabaduljunk.

A görög és a latin ebben az időben már kevésbé szolgálta az általános kommunikációt. Arról, hogy a tanuló kézhez simuló szerszámnak, kényre-kedvre felhasználható építőköckének érezze a nyelvi elemeket (amire most olyan nagy súlyt helyezünk), szó sem lehetett.

Hogy a szabályok bemagolásának célja mellett a kiejtési problémák háttérbe szorultak, az annál is természetesebb, mert időszámítás előtt élt őseink hangját semmiféle gramofonlemez vagy magnetofonszalag nem örökítette meg. Tudomásom szerint még ma sem dőlt el a kiejtés vitája. Angliában sokszor Kaiszárnak, Kikerónak tanítják a mi fülünk által Cézárnak, Cicerónak megszokott neveket. Egyébként a klasszikus nyelvek oktatásához legtovább és legmakacsabul Anglia ragaszkodott. Parlamenti jegyzőkönyvek örökítik meg a tényt, hogy amikor az egyik lordban egy latin idézet közepén elakadt a tudomány, az egész felsőház egy emberként emelkedett fel és folytatta az idézetet.

A latin és görög nemcsak azért szerepelt legtovább és legintenzívebben az angol iskolák tantervében, mert Nagy-Britannia a hagyományokhoz való ragaszkodás országa! A kiejtéssel alig-alig kapcsolatban álló helyesírást (az úgynevezett „spelling”-et) is könnyebben megtanulja a diák, ha némi fogalma van a klasszikus nyelvekről. Az „ósn”-nak hangzó ocean-t, a „sziető”-nek hallott „theatre”-t

egyszerűbb leírni, ha megsejtjük mögöttük az oceanum/okeanos, illetőleg theatrum/theatron szavakat.

Azokban az évtizedekben, amelyekről előbb szó volt – tehát kb. a múlt század közepéig – az arisztokrácia országhatárokon átnyúló házasodásai révén, a városi polgárság a letelepülés keveredési folyamata következtében *tudott* nyelveket. A század vége felé állt be az a fordulat, hogy az élő nyelvek iránti érdeklődés élénkebb lett annál, hogy családi vagy földrajzi körülmények ki tudják elégíteni. A vándorlegényeket, akik vállukon bugyraikkal, zsebükben szerszámaikkal vágtak neki az országútnak, a kalandvágyon és a nagyobb falat kenyér reményén kívül a nyelvtanulás vágya is vezérelte. Ennek az igénynek kielégítésére született meg a „cseregyerek” rendszere is.

A postakocsit kiszorította a vonat, a tutajt a gőzhajó. Az országok közelebb kerültek egymáshoz: a határokon túl élő népek iránti érdeklődés élénkebbé vált. A kialakuló kereskedelmi kapcsolatok is új motivációt jelentettek: az új motiváció a tudásnak új formáját – az élő, beszélt, köznapi nyelv ismeretét – követelte meg. Megérett a kor a modernebb nyelvtanulási módszerek megszületésére, és meg is jelent a színen Berlitz mester, majd számtalan követője.

Ezeknek a módszereknek lényege, hogy az anyanyelv közvetítése nélkül teremt kapcsolatot a tárgy (fogalom) és idegen nyelvű megnevezése között. „Ez könyv”... „Az ceruza”.

Amikor Karinthy *Capillariájának* hajótörést szenvedett hőse a tengerek mélyének királynője elé került, Berlitz mester módszerének alkalmazásával próbálja felhívni magára a figyelmet: „A kitűnő Berlitz módszere szerint magamra mutattam és azt mondtam: ember.”

Ez az – úgynevezett közvetlen – módszer a klasszikus nyelvek oktatásában egyeduralkodó *fordítást* döntötte le trónjáról.

Különböző, korszerűsödő formákban az oktatásnak ez a módja szolgált évtizedeken a nyelvtanítás alapjául. Az új motiváció a nyelvtanulás *ütemét* is meghatározta.

A kétnembeli ifjúság ugyanis általában 10 éves korban kezdett hozzá a nyelvtanuláshoz, és mire a középiskolák nyújtotta „általános műveltséget” megszerezte, addigra egy, esetleg két idegen nyelven is szert tett bizonyos ismeretekre. A modern oktatási módszerek azonban egyelőre csak a magánnyelvtanításban vertek gyökeret; az iskolai tanterv még mindig az *előző kor pedagógiai örökségét nyögte*.

Nyelvtani szabályok sulykoltatása, minden szököévbén előforduló kivételek bemagoltatása... nem csoda, hogy a gimnáziumból, a reál- és polgári iskolából kikerült ifjúság hatnyolc évi némettanulás után szinte „szűz aggyal” hagyta el e tanintézeteket. Használható nyelvismeretekre csak a jómódú polgárság gyermekei tettek szert, a szülők anyagi áldozatkészsége és a gyermek időbefektetésének eredményeképpen. A – nyelvtanulás szempontjából, valljuk be, igen eredményes – „Fräulein”-rendszerben nem nehéz felismerni a rómaiak viszonyát görög pedagógusaikhoz. Ezeknek a kizsákmányolt, házi mindeneseknek feladata nemcsak a nyelvoktatás volt, hanem tanítványaiknak „manírokra” való tanítása is. Elfogult vagyok szakmánk e rég volt képviselőivel szemben: egyrészt, mert a nőemancipáció nehéz körülmények között küzdő élharcosai voltak, másrészt, mert nemegyszer ők vittek és adták tovább nyárspolgár környezetükben a magasabb kultúra stafétabotját.

Közben azonban felnövekedett egy új nemzedék, amely ismét másképpen viszonyult az idegen nyelvekhez, mint azok, akik a két világháború között voltak fiatalok. Megváltozott újra a célkitűzés, a motiváció.

Mindeddig ugyanis a nyelvtudás csak az *általános műveltség* része volt, és a megszerzésre irányuló törekvés körülbelül

meg is szűnt akkor, amikor a diákból dolgozó ember lett. A nyelvtanulás ideje tehát a tanulóévekkel esett össze. Ezek az évek amúgy is az „életre való felkészülés” jegyében teltek el; a tanulás lassú üteme nem állt ellentétben a diákság életformájával.

A második világháború után emberré lett nemzedék nyelvtanulási *igénye* azonban nem fejeződik be a tanulóévekkel; *célkitűzése* pedig nem engedi meg az ilyen hosszú lejárátú, perspektivikus tervek felállítását. A világ tovább zsugorodott. Az idegen ajkúakkal való érintkezés ma már nem hivatásos diplomaták, új piacok után kutató kereskedők vagy unalmukat űző globetrotterek (világjárók) előjoga. Mindennapi munkánk és mindennapi szórakozásunk során számtalanszor találkozunk más nyelveken beszélőkkel: önérdek és kíváncsiság, kikívánckozó baráti érzés és egyéni érvényesülésvágy egyaránt követeli, hogy minél gyorsabban megtanuljunk szót érteni velük. De a technika fejlődése is gyökeresen megváltoztatta az embereknek a tanuláshoz való viszonyát.

Aki három napig tartó szekerezés helyett egy óra alatt repül Budapestről Bécsbe, akinek nem gázláng szolgáltatja a világosságot, hanem gombnyomásra szótfogadó villamos áram, az a nyelvtanulásban is kisebb erőfeszítéseket igénylő módszereket követel.

Az ember elkényelmesedett. A technikai vívmányoktól ma már nemcsak a test, hanem a szellem tehermentesítését is megköveteljük. A legmodernebb – úgynevezett audiovizuális – módszer a szem és fül fokozottabb bekapcsolásával igyekszik csökkenteni azt a terhet, amelyet a nyelvtanulásnál elengedhetetlen *memorizálási* folyamat az agyra hárít.

Az új módszerek a külföldiekkel való érintkezés rendkívül fontos aspektusát: a jó kiejtést segítik elsajátítani.

Még a „közvetlen módszer” alapján oktató derék nyelvmesterek is fontosabbnak találták a „concevoir” és egyéb

alig használt igéknek alig használt időkben való hibátlan eldarálását, mint a bennszülöttét minél jobban megközelítő jó kiejtést és hangsúlyozást. A kép- és hangbenyomásokon alapuló audiovizuális módszertől ezen a téren vártak csodákat és kaptak igen jó gyakorlati eredményeket.

Az új módszer nagy előnye a tananyag sűrű ismételhetősége. És itt is le kell szögeznünk, hogy az ismétlés olyan nélkülözhetetlen eleme a nyelvtanulásnak, mint a forgácsolókés az esztergapadnak vagy az üzemanyag a belső égésű motoroknak. Ezt a primitív igazságot egyébként előbb fedezték fel, mint a benzinmotort: „Repetitio est mater studiorum” – az ismétlés a tudás szülőanyja – mondták már száz évvel ezelőtt is.

Korunk elkényelmesedett gyermekének nagyon kedve szerint való, hogy minél több érzékszerv bekapcsolása tehermentesítse agyát a tudatos koncentrációtól. Egy kicsit azonban itt is átestünk a ló másik oldalára. A XIX. század iskoláiban a nyelvtani szabályok ismerete *öncél* volt, most viszont kezdjük azt hangoztatni, hogy a nyelv törvényszerűségeinek tudatos ismerete nem is értékes, nem is érdekes. Megtanulásukra kár mozgósítani az agyat. Ezen az elven alapszik az úgynevezett immerziós („belemerítés”) módszer. Nem véletlen, hogy a kényelemrajongó Amerikában született meg. Minden elméleti összefüggés feltárása nélkül, vég nélküli ismétlések, napi többórás „drill” formájában tanítják meg az idegen nyelvi formákat. A gondolkodás – bűn, amely csak hátráltatja az eredményt. A tanfolyamok vezetői nem győznek panaszkodni a nyelvtanár hallgatókra, akik az anyag gépies abszorbeálásával szemben „intellektuális ellenállást” tanúsítanak.

Egy nyelvtani szabályt – mondjuk: franciában a melléknév egyeztetését a főnévvel – meg lehet tanulni például úgy is, hogy tudatosítjuk agyunkban: a hímnemű melléknévhez

a nőnemben általában „e” járul. De elképzelhető – és sokkal kevesebb agymunkát kíván – az az eljárás, hogy annyiszor halljuk: *le parc, le champs, le jardin est grand* (a park, a mező, a kert nagy), viszont *la maison, la salle, la chambre est grande* (a ház, a terem, a szoba nagy), hogy a végén a folytonos „drill” hatására automatikusan kialakul bennünk a helyes egyeztetési forma.

A langyos esőként rápermetező ismétléssel szemben az elkényelmesedett agy kisebb ellenállást tanúsít, mint a tudatos koncentráció követelményével szemben. Ugyanannak a folyamatnak hatását sejtem itt, amely a televízió ernyője elé ragasztja korunk ifjúságát.

Ennek a nagyszerű technikai vívmánynak műveltségterjesztő hatását senki sem vitatja. Nem hivatása e kis könyvnek arról beszélni, hogy – többé-kevésbé jól összeválogatott – műsorai mit jelentenek az eldugott falvak lakói vagy a közlekedés nehézségei által otthonuk falai közé kényszerített nagyvárosiak számára. Tagadhatatlan azonban, hogy a televízió nemcsak *időben* vonja el az ifjúságot az olvasástól. A kép könnyebben követhető, mint a betű; a mozgó képre gyorsabban reagál a lusta képzelet, mint a mozdulatlanra, a hangosított mozgókép követeli a legkisebb szellemi energiabefektetést. Minimális testi – és ennél is kevesebb szellemi – fáradozás árán jutunk élményekhez. Ifjúságunk – tisztelet a kivételnek – nem olvas eleget.

Ha a mozi, a rádió és a televízió hatását mi, a könyvek emlőjén nevelkedett nemzedék ebből a szempontból nyugtalankodva szemléljük is, el kell ismernünk, hogy a kultúra emelésében és éppen a *nyelvtanulásban* óriási segítséget jelentenek a technikának e vívmányai. Ma – ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni – a nyelvtudás célja elsősorban a különböző idiómákon beszélők közötti érintkezés lehetővé tétele.

Partnerünk beszédének megértésében, saját gondolataink helyes kifejezésében éppen a rádió, a magnetofon, a gramofon nyújthat nagy segítséget. Különböző formákban és különböző mértékben kombinálva ezeket a technikai találmányokat használja fel az audiovizuális módszer.

Alkalmazásával szemben nem lehet ellenvetésünk, legfeljebb némi aggályunk. A nyelvtanulás problémáját, úgy érezzük, ezek a vívmányok sem oldják meg maradéktalanul. „There is no royal way to wisdom” – a tudáshoz királyi út nem vezet – mondja az angol.

A módszer kívánta technikai berendezések még az iskolai oktatásban sem minden tanuló számára hozzáférhetőek, hát még abban a kategóriában, amely e könyvecske szempontjából egyedül érdekes: *a dolgozó felnőtt nyelvtanulásában!*

Még ha el is képzeljük azt az ideális állapotot, hogy e segédeszközök – kellő számban és kellő időn át – minden ÁNy rendelkezésére állnának, akkor se tarthatnánk a módszert egyedül üdvözítőnek a felnőtt, tanult agy számára.

A kis hatévest, amikor iskolába kerül, valamelyik hozzátartozója kézen fogja és pár hónapon át kíséretti. Később a gyermeket már a megszokás, a beidegződés irányítja: ennél a saroknál befordulok, annál az épületnél balra kanyarodok. De aki *felnőtt fejjel* kerül idegen városba vagy ismeretlen városrészbe, az ennél gyorsabb és célravezetőbb módszert keres. Térképet vesz elő, és meghatározza a követendő útvonalat jellemző fontosabb irányítópontokat.

Ilyen irányjelző pontok a szabályok. Kár lenne lemondani róluk. Felnőttek vagyunk.

Álljunk meg egy pillanatra ennél a tételnél, és vegyünk szemügyre egy sokszor hallott féligazságot. A felnőttnek – szokták mondani – úgy kellene az idegen nyelvet is tanulnia, ahogy annak idején anyanyelvét elsajátította.

Nem tudom elfogadni ezt a követelést. Gyermekkorának szellemi keretei közé éppoly kevésbé lehet beszorítani a felnőttet, mint hajdani napozókájába vagy kezelábasába.

A kisgyermek egyik jellegzetessége, hogy még nem tanult meg beszélni. Az „infans” (kisgyerek) szó is az in-fant (*nem beszélő*) összetételből származik.

Amikor viszont beszélni kezd, akkor egyszerre ismerkedik meg a tárggyal és azzal, ahogy a tárgyat nevezik. A külvilág lassan, fokozatosan bontakozik ki előtte. Megtanul beszélni, mert életösztöne (a leghathatósabb motiváció!) kényszeríti rá. Meg kell értetnie magát, hogy bekapcsolódhassék a közösségbe, és biztosítsa szükségleteinek kielégítését.

A felnőttnek azonban már gazdag értelmi és érzelmi világa van. Gondolataival, indulataival együtt kialakult nála a pavlovi második *jelzőrendszer* – a *nyelvi forma* is. Ezt az egész *kész* jelzőrendszert kell most átalakítania.

Tanárnő barátnőm egyik tanítványával együtt bujkálva menekült a nyilas terror elől; a lánykával érte meg a felszabadulást is. A hozzájuk beszállásolt szovjet tisztekkel a kis tízéves már vígan karattyolt, amikor barátnőm még a legnagyobb nehézségekkel küzdött a beszélgetésben. „Könynyű Évikének – vigasztalta magát –, neki az általános iskola négy osztályának ismeretanyagát kell csak lefordítania az idegen nyelvre; nekem előbb el kell magamban végezni a középiskolát, sőt az egyetemet is.”

Gyermek és felnőtt képességei pozitív és negatív irányban térnek el egymástól. A gyermek automatikus, a felnőtt logikus. Ennek a közismert igazságnak szemléltető példáját láttam nemrég egy szomszédos iskola első osztályosainak vizsgáján. A hétéves hölgyek és urak irigylésre méltó biztonsággal fújták negyedórákon át a különböző verses és prózai szöveget, amit friss kis agyuknak meg se kottyant betanulni. Ugyanezek a gyermekajakak azonban teljesen elnémultak,

amikor az egyik vers kapcsán a tanító néni megkérdezte: „Miért mondjuk a tehénre, hogy „háziállat”? Végre egy kis szőke copfos mentette meg az osztály becsületét: „Mert nem vad” – felelte.

A felnőtt agy viszolyog már hallott dolgok ismétlésétől. A gyerek csak a már többször megemésztett közlést szereti. „Azt a mesét meséld, a pöttyös labdáról!” – kéri vagy századszor.

A felnőttkor egyik ismérve, hogy a *szavak* egyre teljesebb értékűvé válnak a számára. Minél műveltebb, annál maradéktalanabban jelzi számára a *szó* a mögötte rejtőző *fogalmat*; annál kevésbé lesz szüksége arra, hogy az idegen szó megértésére a szó mögött rejlő fizikai tartalmat is felidézze.

E hosszú kitérőt csak azért engedtem meg magamnak, hogy hangsúlyozzam: felnőtt nem tanulhatja ugyanazzal a módszerrel az új nyelvet, amellyel annak idején anyanyelvét sajátította el. A technikai segédeszközöktől csodákat remélő audiovizuális oktatás éppen azért okozott csalódást, mert a felnőttél kialakult „második jelzőrendszer” (a szavak világa) *éppoly erős ingerhatást fejt ki*, mint a kép. Ahhoz, hogy a „fá”-nak megfelelő idegen szót a felnőtt megtanulja, nem kell, hogy megmutassák neki, lerajzolják előtte, vagy éppen papírból, seprűszáלבól összeeszkábáltassák vele, ahogyan azt az indiai angol iskolákban még most is teszik.

A felnőtt és gyermek reakciói közötti különbséget azért is kellett hangsúlyoznunk, mert a mostani nyelvtanulók zöme egészen más korosztályhoz tartozik, mint a negyedszázaddal előtti. A TIT nagy sikerű nyelvtanfolyamain az átlagéletkor 30 év.

Az életkor megváltozásának *oka*: az új motiváció. *Következménye*: új eredmények a nyelvtanulásban. Felnőtt nyelvtanuló kollégáink gyorsabban, jobban haladnak, mint

gyermekeink az iskolapadokban. Nem nehéz kitalálni, hogy miért: nemesebb, hogy úgy mondjuk, perspektivikusabb cél fűti őket, mint a rendszerint muszájból vagy a jó vizsgajegyért tanuló diákok.

Nézzünk egyszer férfiasan szembe a tényekkel: a szakiskolákból, gimnáziumokból, egyetemekről és főiskolákról kikerülő ifjúságunk (tisztelet a kivételnek) nem tud oroszul. Éppúgy nem tud, mint ahogy mi sem tanultunk meg annak idején németül. Helyzetük még nehezebb: az előző nemzedék *családi* kapcsolata több volt a némettel, mint a mostaniaknak az oroszsal. Sok helyütt akadt németül tudó nagyszülő vagy szomszédságban élő német anyanyelvű kisebbség.

Dr. Adamik Tamás idézi azt az adatot, hogy 113 – a ragozást, szavakat egyébként jól ismerő – tanuló közül, 4-7 évi orosztanulás után, mindössze 4 tudott helyesen egy pohár vizet kérni oroszul! (Csak mellékesen jegyzem meg: a Die Welt című lapban [1960. 147. szám] Dr. Werner Ross, a müncheni Goethe Intézet igazgatója éppen azt hányja a legmodernebb nyelvoktatás híveinek szemére, hogy ez a módszer viszont csak arra tanít meg, hogyan kell egy pohár vizet kérni!)

Az orosz nyelv oktatásának kifogásolt eredményességében nem a cirill betűs ábécé a hibás, amely napok alatt elsajátítható, nem a tanítási módszer, amely szakított a rég- és közelmúlt hibáival, és megfelel a követelményeknek, nem a sok új tankönyv, amelynek zöme ma már korszerű elveken épül fel, és nem is maga a nyelv, amely nem nehezebb a latinnál vagy franciánál! A hiba nem minőségi, hanem mennyiségi okokban rejlik. A tanulásra fordított idő nem elég az alapos és maradandó ismeretek megszerzéséhez.

Hogy mennyire így van, arra az úgynevezett „szakos” iskolák nyújtják a legjobb bizonyítékot. Ha a heti óraszám eléri – mint ebben az iskolatípusban – a 6-8 órát, akkor

a diákok a gyakorlati életben igen jól felhasználható orosz ismeretekkel hagyják el az iskolát. A magyar tolmácsbrigád orosz tolmácsainak zöme is ebből a kategóriából kerül ki.

Keserű tanulság, de egyszer meg kell fogalmazni: elveszett a nyelvtanulásra fordított idő, ha egy bizonyos – napi, heti – koncentrációt nem ér el.

Komoly emberek általában kerülnek az általánosításokat. Egy adat mégis idekíváncozik: átlagkörülményeket tekintve véve heti 10-12 óra ez a minimum.

Állítsa fel mindenki elfoglaltságának mérlegét, mielőtt egy új nyelv tanulásába belefog! Ha ennyi időt nem tud, vagy nem akar befektetni, gondolja meg kétszer is a vállalkozást!

Minimális koncentrációnak neveztem az ébrenlét heti 100-120 órájából nyelvtanulásra fordított 10-12 órát. Érdekes kérdés, hogy a *maximális* töménység egyben a legkedvezőbb-e? Egyszerűbben szólva: ha valaki ennek – mondjuk – négyszeresét fekteti tanulásba, akkor negyedrésznyi idő alatt tud-e valóban maradandó ismereteket szerezni?

Hazánkban is sikerrel kísérleteznek úgynevezett „intenzív” tanfolyamokkal. Túl kevés idő múlt el azonban az első kurzusok befejezése óta ahhoz, hogy megállapíthassuk: *maradandó* formában asszimilálódott-e ez a töményen adagolt tudomány?

A minimális tanulási koncentráció, amelyet fent idéztem, természetesen minden szempontból *átlagérték*. Induljunk ki mégis ebből az átlagból, amikor visszakanyarodunk „történelmi áttekintésünknek” ahhoz a pontjához, amelynél abba hagytuk: a dolgozó felnőtt nyelvtanulási módszeréhez.

Ha elfogadjuk a fenti állítások lényegét – azt a tételt, hogy heti 10-12 óra foglalkozáson alul nincs és nem lehet eredményes nyelvtanulás –, akkor rögtön felmerül a kérdés: minek a rovására vonhat el erre a célra ennyi órát az állandó időhiányban szenvedő mai ember, vagy pláne mai asszony?

A régi, klasszikus beosztás szerint a nap 24 órájából nyolcat munkára, nyolcat pihenésre, illetőleg szórakozásra, nyolcat alvásra fordítunk.

Hogy az alvás nyolc órájából hányat lehet majd nyelvtanulás céljaira felhasználni, arra csak a futurológusok – a jövő kutatói – tudnának választ adni. A hipnopédia (alvatanulás) nem is olyan új módszer, mint gondolnánk: 1916-ban már kipróbálták, igaz, hogy nem nyelvekkel, hanem a morzejelek elsajátításával kapcsolatban. Minthogy azonban aránylag kevésbé ismert eljárás, megérdemli, hogy kissé részletesebben írjuk le: hogyan alkalmazzák a Szovjetunióban?

A megtanulandó szöveget (oroszul és a választott nyelven) egyrészt papírlapokra gépelik, másrészt magnetofon-szalagra mondják. Egy-egy alkalomra kb. 30 szót és 10-12 rövid mondatot irányoznak elő. A tanulók megismerkednek ezzel a szöveggel, azután már ágyban fekvé, 15 percen át az úgynevezett diktossal együtt hangosan ismételtetik. A világítás kikapcsolása után, egyre csökkenő hangossággal tovább folyik a „hipnoinformáció” további negyven percen át. Kora reggel a fenti folyamat fordítottjával ébresztik őket: először alig hallható hangerősséggel, majd egyre hangosabban ismétli a hipnoinformátor a megtanulandó anyagot. 25-30 perc múlva általában olyan szintet ér el a hangintenzitás, hogy a hallgatók felébrednek. Újabb lapokat osztanak ki, amelyeken ezúttal csak az orosz nyelvű szöveg szerepel; erre írják fel a tanfolyam résztvevői a megjegyzett idegen nyelvű „ekvivalenciákat”.

A kísérletek tanúsága szerint 18 „alvás” alatt 800-900 lexikai egységet sajátítottak el a tanulók: hat-hétszeresét annak, amit a hagyományos módszerek irányoznak elő. Az eredményeket biztatónak és az eljárást a szervezetre nézve „valószínűleg ártalmatlannak” tartják.

Ma még azonban nem támaszkodhatunk erre a reménybeli megoldásra. A realitásokból kell kiindulnunk: *a nyelvtanulást vagy a munkával, vagy a szórakozással, pihenéssel kell összekapcsolni*. Mégpedig nem ezek rovására, hanem ezek kiegészítésére.

Mit jelent ez a látszólag fából vaskarika?

Vegyük először is a *hivatást*. A mai ember munkájának jelentős részét teszi ki a továbbfejlődés, a „hozzátanulás”.

Sokat beszélünk arról, hogy a mérnök és gyógypedagógus, a szakmunkás és zenetanár, az orvos és külkereskedő szakismereteinek bővítése szempontjából milyen fontos a nyelvtudás. Fordítsuk meg egyszer a kérdést és beszéljünk arról, hogy *mit jelent a szaktudás a nyelvtanulásban?*

A szakismeret az idegen nyelvben való beszélgetésben: tolmács, az olvasásban: szótár, a tanulásban: nyelvkönyv.

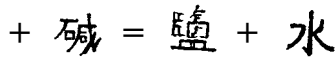
Amikor 1956-ban a japán nyelv tanulásába kezdtem, tanár nem létezett, nyelvkönyv nem volt kapható Magyarországon.

A foglalkozáshoz egy vegyészeti szabadalmi leírás adott alapot, amelyet hősiesen (és könnyelműen) elfogadtam fordításra. A sok képlet, ábra, felirat, táblázat segített a reménytelennek látszó feladat megoldásában.

Először azt kellett kinyomoznom a kezemben levő szöveg alapján, hogy milyen nyelv is a japán: „agglutinál”-e (ragoz-e), mint a magyar, „flektál”-e (hajlít-e), mint a német, vagy „izolál” (elszigetel), mint az angol vagy kínai.

Szótárt sikerült kerítenem, szakszótárt persze már nem. De akinek már volt alkalmá műszaki-tudományos szövegeket böngészni, az tudja, hogy a szavaknak leggazdagabb – és sajnos, egyedül megbízható – forrása maga az eredeti szöveg.

Mert aki ismeri például a víz 水 és a sav 酸 szójelét (hieroglifjét), az az alábbi képletben középiskolai kémiai ismeretei alapján is „kiszámíthatja”, hogy az ismeretlen, bekerített írásjelek csak só, illetőleg lúgot jelenthetnek.

„Esetem a japánnal” – szélsőséges eset. Pozitív és negatív irányban is az. Elismerem, hogy nem mindenkinek van türelme – és elsősorban ideje – ilyen „kutatómunkára”. (A fordítás egyébként csak az elején ment csigalassúsággal, egy hét alatt úgy belejöttem, hogy egész napi munkával már két-három forint árát is megkerestem.) Negatív irányban azért különleges eset, mert ÁNy kollégáim ritkán kerülnek ilyen nehéz helyzetbe. De áll minden nyelvre, minden tanulóra és minden tudásszintre a szabály, hogy *a szakmai ismeret kulcs, amely nyitja az idegen nyelv kapuját.*

A klasszikus felosztás szerint az alvás és a munka nyolc-nyolc óráján túl további nyolc marad még a huszonnégyből, amelyet állítólag pihenéssel, szórakozással töltünk. E kétféle tevékenységet közös szóval „ráérés”-nek nevezném, az angol „leisure” és a francia „loisir” rossz fordításaként. Gábor Dénes, az Angliában élő, és nemrégén Magyarországon járt filozófus szerint a most felnövekvő nemzedék életét annyira *ennek* az „elfoglaltságnak” fokozatos meghosszabbodása fogja jellemezni, hogy a korszakot, amelyben élni fognak, „Age of Leisure”-nek, a „Ráérés Korának” nevezte el. De minden futurologiai találgatás nélkül már most is kijelenthetjük, hogy a harmadik nyolc óra valóban gyümölcsöző lehetőséget nyújt a nyelvtanulásnak pihenéssel, szórakozással való összekapcsolására.

Valahányszor felteszik a kérdést, hogy hogyan tudtam aránylag rövid idő alatt sok nyelvben eredményt elérni, gondolatban mindig meghajlok minden tudás forrása, a *könyvek* előtt. Mondanivalóm lényegét ez az egy szó fejezi ki: olvassunk!

OLVASSUNK!

Azt a Kolumbusz tojását, hogy a meglevő tudás megtartásának, új ismeretek szerzésének legfőbb eszköze a könyv, előttem már számosan feltalálták. Amivel én az ismert tételt szeretném kiegészíteni, mindössze két szempont. Az egyik az, hogy az olvasást a kezdet kezdetén merjük már tanulási programunkba beiktatni, a másik pedig, hogy olvassunk *aktívan*.

A könyv a tanulásnak „házi eszköze”. Ha a továbbiakban részletesen akarunk vele foglalkozni, akkor meg kell állnunk egy pillanatra és fel kell tennünk a kérdést: miért van egyáltalán szükség ilyen háziipari módszerekre?

Még egyszer szeretném leszögezni, hogy az általam pártolt tanulási forma inkább kiegészíteni és gyorsítani, mint helyettesíteni van hivatva a tanár vezetésével való tanulást.

Az elcsépeelt vicc szerint némely pesti feketének van előnye (nincs benne pótkávé), van hátránya (nincs benne babkávé) és van rejtélye (mitől fekete?). A tanárral való tanulásban is felfedezhetjük mindhárom elemet.

Kétségtelen előnye: a kapott információ nagyobb megbízhatósága. Időhöz kötöttségével nagyobb rendszerességet is jelent: kevesebb önfegyelem kell ahhoz, hogy a kitűzött

időpontban az órán megjelenjünk, mint ahhoz, hogy a magunk előírta foglalkozáshoz magunktól nekiüljünk.

Hátránya: a nehezebb hozzáférhetőség, viszonylag nagy üresjárat, és rosszabb adagolhatóság. Nemcsak falvakban (pedig remélem, hogy ott is akadnak bőven ÁNy-k), hanem városokban is nehéz szellemi habitusunknak megfelelő pedagógust találni. Tanár és tanítvány összehangolása éppúgy szerencse és önfegyelem dolga, mint a házasság vagy bármely más, felnőtt és felnőtt közötti viszony. Az élénkebb temperamentumú tanuló számára „megfagy” ugyanaz a tanári óra, amely a lassabb munkához szokott számára „megég”.

De még ha sikerül is olyan pedagógust találni, akinek vérmérséklete megfelel a miénknek, nem könnyű az órák ritmusát mai életünk ütemével összhangba állítani. Éppen a nagyvárosokban, ahol kisebb a pedagógushiány, nyel el rengeteg időt a közlekedés – különösen a „műszak” utáni időben, amikor általában órára sietnénk. „Amennyi időt a villamosozással töltöttem – sóhajtotta múltkor egyik szomszédom –, már a felét meg is ehettem volna a németnek”.

Külön bonyodalmat jelent, hogy pedagógiai szempontból sem a leghelyesebb, anyagi okokból pedig egyenesen lehetetlen éveken át *egyedül* órákat venni. A nagy anyagi megterhelésen kívül az ilyen tanulás azzal a hátránnyal is jár, hogy az óra 60 percén át nehéz a figyelmet lankadatlanul fenntartani. Ha pedig másokkal tanulunk, akkor majdnem reménytelen igyekezet partnereinket úgy megválasztani, hogy a nálunk haladottabbak el ne gázoljanak, a gyengébb tudásúak vissza ne húzzanak. Az élénkebbek és gátlástalanebbek a pedagógus minden igyekezete ellenére is „elszívják a levegőt” a passzívabb természetűek elől. Nagyszámú

csoportnál külön veszélyt jelent, hogy többet halljuk tanuló-társaink rossz, mint tanárunk jó kiejtését.

Aránylag legjobb eredménnyel a hármásban való tanulás kecsegtet. Egyrészt azért, mert önkéntelenül egy kis – igyekezetre serkentő – verseny szokott kialakulni a partnerek között. Másrészt, mert így időnként csökkenhet a figyelem feszültsége. Jelen vagyunk; hallunk is, látunk is, de „relaxált” állapotban.

És végül, hogy visszatérjünk a közismert feketekávé-anekdotához, rejtélye is van a klasszikus, tanár irányította tanulási módszernek: összeegyeztethető-e, kiegészíthető-e azokkal a házi eszközökkel, amelyek közül a továbbiakban a legfontosabbal – az olvasással – szeretnék foglalkozni.

MIÉRT OLVASSUNK? – MIT OLVASSUNK?

Azért olvassunk, mert a tudást a könyv nyújtja a legszórakoztatóbb módon. Az emberi természet alapvető tulajdonsága, hogy keresi a kellemest, és kerüli annak ellenkezőjét. Márpedig a tanulásnak másik módja (napi 20-30 szónak „bevágása” és a tanár vagy tankönyv által készen szállított nyelvtani szabályok megemésztése) legfeljebb kötelességérzetünket elégíti ki, de örömforrássul nemigen szolgálhat.

Ma már nem kívánjuk ezektől a stúdiumoktól, hogy „melléktermékként” spártaivá neveljék a jellemet. (A mai nyelvtanulók zöme rendszerint túl is van már a jellem kialakulásának időszakán.) De ha a nyelvvel való foglalkozás *elmesportot, rejtvényfejtés-jellegű szórakozást, saját képességeink felmérését és igazolását jelenti*, akkor viszolygás nélkül fogunk nekiülni a munkának.

„Man lernt Grammatik aus der Sprache, nicht Sprache aus der Grammatik” – mondták ki már a múlt század végén az igazságot. („A nyelvből tanuljuk a nyelvtant, nem a nyelvet a nyelvtanból.”) A holt nyelvek iskolai oktatásának idején forradalminak hatott Toussaint–Langenscheidtéknak ez a jelszava. Ma már azonban világos, hogy az idegen nyelv legmegbízhatóbb hordozója – a könyv – mindig egyszersmind *tankönyv* is. A fenti jelszó csak annyiban szorul kiegészítésre, hogy

nemcsak a nyelvtanra tanítja meg forgatóit, hanem a szókincs megszerzésének is legfájdalommentesebb eszköze.

A szókincssel külön fejezet is foglalkozik e könyvecskében, de a kérdés fontossága megérdemli, hogy itt és most is röviden kitérjünk rá. Megszerzése ugyanis az a zátony, amelyen a legtöbb tanulási jó szándék megfeneklik. Az automatikus–mechanikus gyermek-emlékezőtehetség már a múlté; a felnőtt ész logikája itt nem sok segítséget jelent. Márpedig ahhoz, hogy saját gondolatainkat kifejezni, másokét megérteni tudjuk, sok ezer kifejezésre van szükségünk.

Az „átlag szókincsre” vonatkozó terjedelmes irodalmat mellőzve egyetlen hozzávetőleges számot szeretnék itt idézni. Magyar „zsebszótáraink” általában 20-30 000 alap-kifejezést (címszót) tartalmaznak. Azon a szinten, amit egy későbbi fejezetben, a nyelvtudás osztályozására vonatkozó kísérletnél „négyesnek” nevezek, ennek a szókincsnek kb. 50-60%-át használjuk.

Akik idáig eljutottak, tegyék fel egyszer a kérdést önmaguknak: hány százalékát szerezték ennek a tekintélyes szókincsnek „legális úton”, vagyis úgy, hogy jelentését szótárban kikeresték vagy értelmét megmagyaráztatták? Ki fog derülni, hogy csak elenyészően csekély hányadát. A zömét szótárnál, tankönyvnél, tanárnál kényelmesebb eszköz – a könyv, az olvasás – hullatta ölükbe.

A nyelvtan szabályaival való megismerkedés nem teszi annyira próbára a felnőtt agyat, mint a szókincs elsajátítása. Kevésbé mechanikus és több gondolkodást kíván. A nyelvtantól való viszolygás mégis egyetemesen jellemzi korunk műszaki beállítottságú ifjúságát. Pedig itt baj van: nyelvtani ismeretek nélkül csak anyanyelvén tanul meg az ember helyesen beszélni (írni azon sem).

Az emberi agyat az jellemzi, hogy egy új – bármely új – jelenséggel kapcsolatban rögtön felmerül benne a „miért?”

kérdése. A nyelvekben – minden „illogikusságuk” ellenére is – a szabályok adják meg a „mert”-et. Ezeket elsikkasztani éppolyan bűn lenne, mint a vegytan, örökléstan vagy kristálytan törvényeit.

Nem helyezkedhetünk arra az álláspontra, mint a felszabadulás utáni hónapok egyik legelső, botcsinálta orosz tanára. A derék bácsi – nevezzük Ikszkijnek – a húszas évek táján emigrált Magyarországra. 1945 tavaszán befogták szekerükbe az orosz nyelv iránt érdeklődők, és megtanulták tőle, hogy a fiú az мальчик, a lány pedig девушка. De amikor azt kérdezték: miért lesz az egyikből tárgyesetben мальчика, a másiból pedig девушку, akkor egy darabig a fejét törte, azután a vállát vonogatta: bozse moj, ez már csak egy olyan russzicizmus (orosz specialitás).

Nem, a nyelvek impozáns dómját éppúgy nem lehet nyelvtan, mint szavak nélkül felépíteni. Amitől viszolygunk, és aminek haszontalanságát az előző kor maradéktalanul bizonyította, az csak az önmagáért való „grammatizálás”.

Két véglettel állunk itt szemben. Azt a nyelvtant, amelyet a régi iskola *célnak* tekintett, a mai tanuló már *eszköznek* se hajlandó elfogadni.

Az igazságot az az egészséges középút jelenti, amelyre előbbutóbb mindenkit rávezet a saját bőrén szerzett tapasztalat.

A szabályokat tudatosítani kell. A szellem világában utat kereső felnőtt útjelzők után kutat; megköveteli a törvények ismeretét. Csak azt ne várjuk tőle, hogy ha egyszer felismerte a törvényt, sohasem fog többé rossz útra tévedni. A törvény csak elv. Az elv csak alap, amelyen a helyes magatartás kialakul.

Amikor az utcaereszteződésnél megtorpanunk a vörös jelzésnél, akkor ezt a cselekvésünket nem előzi meg komplikált gondolatsor (ha nem tisztelem a „tilos” jelzést, zavart okozok a forgalomban, megbüntet a rendőr, életveszélybe

kerülők). Reflexeink már kialakultak, neki engedelmessékedünk. Az elv tudatosult, a szokás megszületett, a helyes magatartás automatikussá vált.

Ezt a „magatartási mintát” jól ismerik és különböző néven tartják számon a nyelvpedagógiában. A lélektan komplikálta „dinamikus sztereotípiának”, az angol lingvisztika egyszerűen „mintának” (pattern) hívja. Én még egyszerűbben és még köznapibban kaptafának nevezném.

Hogyan alakítjuk kérdéssé az állítást a magyarban? Úgy, hogy egyszerűen megváltoztatjuk a mondat hanglejtését. „Beszél angolul.” „Beszél angolul?”

Ha beszél – vagy beszélni akar –, akkor tudnia kell, hogy az angolban a mondathangsúly egészen más, sokkal bonyolultabb, mint a magyarban. (Még a 15 perces televíziós oktatásban is alkalmanként 2 percet szentelnek neki!) Ilyen fontos értelmi változást tehát nem erre, hanem külön segédigékre kell bízunk. „He speaks English.” „Does he speak English?” A tudatosult elv alapján hamarabb alakul ki a kaptafa; ha egyszer kialakult, van mire ráhúznunk a felmerülő új és új formákat.

Aki nem szereti a kaptafa-hasonlatot, gondolhat a költőibb hangvillára is. Merem állítani, hogy valahányszor idegen szóra nyitjuk a szánkat, mindig erre a hangvillára támaszkodunk: „lelki füleinkben” megpengetjük és figyeljük: ha nem cseng hamisan, amit mondani akarunk, akkor megszólalunk.

A nyelvtanulás az ilyen minták (nevezzük akár kaptafának, akár hangvillának) kialakításából áll. Jó az a nyelvtanulási módszer, amelynek segítségével viszonylag hamar kerülünk minél több, minél megbízhatóbb minta birtokába. Kialakulásuk *előfeltétele*, hogy annyiszor – számtalanszor – kerüljünk szembe a helyes formákkal, hogy valóban automatikus képzetekké erősödjenek. Kialakulásukat elősegíti, ha *kimunkálásukban* magunk is részt veszünk, és nem előre megfogalmazott, készen kapott ismeret formájában *hisszük el* őket.

Mindkét célra – a kimunkálásra is, a sűrű ismétlésre is – a könyv a legjobb eszköz. Olvassunk!

A könyv zsebre vágható és sutba dobható, összefirkálható és lapokra téphető, elveszthető és újra megvásárolható. Aktatásából előráncigálható, uzsonnázás közben elénk teríthető, az ébredés pillanatában életre kelthető, elalvás előtt még egyszer átfutható. Nem kell telefonon értesíteni, ha nem mehetünk el az órarendbe iktatott találkozóra. Nem haragszik meg, ha felébresztjük szenderegéséből álmatlan éjszakáinkon. Mondanivalója egészében lenyelhető, vagy apróra megrágható. Tartalma szellemi kalandozásokra csábít, és kielégíti kalandvágyunkat. Mi megunhatjuk őt – ő sohasem un meg bennünket.

A könyv örök útitárs – mindaddig, amíg ki nem nőjük és a következő kedvéért el nem hajítjuk.

Mit olvassunk? Olyan szöveget, amely érdekel bennünket. „Interesse – stärker, als Liebe” – mondja a német. (Az érdeklődés erősebb, mint a szerelem.) Valóban, mert az érdeklődés a legadázzabb ellenségen fog ki: az unalmon.

Mert valljuk be: hézagos szóismerettel, a mondat dzsungelében el-eltévedő, bizonytalan nyelvtantudással eleinte nem tiszta öröm az olvasás. Öt, tíz, húsz perc múlva könnyen támad az az érzésünk, hogy holtpontra jutottunk. Kell valami, ami átsegít rajta.

Ez a valami az olvasnivaló érdekessége.

Hogy ki mit talál érdekesnek, az életkor, szellemi színvonal, szakma, illetőleg vesszőparipa kérdése. Nem voltam rest, és tíz embert, akiről tudtam, hogy az én módszeremmel „olvasta bele” magát egy-egy idegen nyelvbe, megkérdeztem: mi segítette őket át a holtponton. Válaszaikat abban a sorrendben és formában iktatom ide, ahogy kaptam:

S. P. nyugdíjas: fel kellett dolgoznom egy csomó katalógust, hogy rendezni tudjam a bélyegeimet.

M. Ö. harmadikos gimnazista: cikis dolog, ha az ember nem tudja, hogy milyen meccsre készülnek a külföldi futballcsapatok.

N. B. írógépjavitó: tetszik tudni, van egy találmányom, ahhoz kellett.

V. K. fodrász: mindent elolvasok Gregory Peckről, meg a többi sztárról.

F. P. nagymama: nahát, hogy mi mindent le mernek írni ezekben a mai szerelmi regényekben!

M. A. minisztériumi osztályvezető: imádom a krimiket. Csak nem hagyom abba, mielőtt megtudom, hogy ki a gyilkos?

L. J. nyomdász: addig füttyültem a slágereket, amíg rájöttem, hogy meg kell tanulni a szövegeket is.

M. R. Röltex-elárúsítónő: a Soraya kalandjaival kezdődött. Direkt specializáltam magam rájuk...

W. S. elsőéves orvostanhallgató: idegfiziológiával szeretnék foglalkozni...

R. M. kirakatrendező: az ember csak nézi azokat a guszta ruhákat a divatlapokban, és nem érti, hogy mi van alájuk írva.

Sok felnőtt férfismerősömet a politika iránti érdeklődés segítette át a holtpontra.

Minél jobban kielégíti kíváncsiságunkat az olvasás, annál kisebb szerep jut a holtpontra való átsegítés másik elemének: az önfegyelemnek.

A kerékpárt sem állítottuk vissza a falhoz az első esés után, sílécünket se hasogattuk fel tűzfának, amikor hóba huppantunk vele. Pedig ezeket az emlékeket fájdalmas kék foltok őrizték sokáig. Mégis kitartottunk, mert tudtuk, hogy egyre kisebb lesz a megpróbáltatás, egyre nagyobb az új készség nyújtotta öröm. Holott itt nem is egy új világról volt szó, amelynek kapuit egy kis kitartás tárja fel előttünk!

A beszédkészséget legjobban a mai színdarabok és a jó ritmusú, színes, modern novellák, regények olvasása fejleszti.

Az úgynevezett „szituatív elemek” itt a történet háttérébe vannak beépítve, és így e háttérrel együtt lopják be magukat memóriánkba. Ezzel az összefüggéssel együtt merülnek fel, amikor a leírttal azonos helyzetbe kerülünk.

A „szituatív” szövegek előnye, hogy jól felhasználható szókincset és mondatmintákat nyújtanak. Hátrányuk, hogy nehezebben érthetők.

Mindenkinek, aki egy idegen nyelv fájába vágja fejszéjét, fel kell készülnie arra, hogy nem *egy*, hanem *legalább két* nyelv elsajátítása vár rá: az írott és a beszélt nyelv. Az ÁNy, aki hajlamból vagy kényszerűségből az általam javasolt tanulási módszert választotta, az előbbivel könnyebben, az utóbbival nehezebben birkózik meg.

A könyvekben vannak úgynevezett leíró részek. Ezekben az író, hogy úgy mondjuk, *önmagát idézi*, és mint-hogy foglalkozásánál fogvájó stilisztá, szépen, szabatosan fogalmazott mondatokat gördít elénk. A tanár is azért pedagógus, hogy okosan, szabatosan beszéljen. Sajnos, mindennek nincs – nem mindig van – köze az élet tényleges helyzeteihez.

Próbálják meg egyszer, kedves ÁNy társaim, megfigyelni, hogy mivé kopik ajkunkon anyanyelvünk, amikor nem figyelünk oda! Betűket hagyunk ki, szóvégeket harapunk el, szavakon siklunk át. G. B. Shaw mondta magáról, hogy három különböző nyelven tud „angolul”; az egyiket a színdarabjait írja, a másikat az élet hivatalos funkciói közben használja, a harmadikon intim barátaihoz szól; e három nyelv alig hasonlít egymáshoz. Ez a minden nyelvben meglévő „rétegeesség” egyébként is az angolban a legkirívóbb. A nyelv ugyanis két nagy nyelvcsoporthoz – a germán és a román – találkozásának tengelyébe esik. Ennek megfelelően kétféle szókincset ötvözött össze: a normann (francia) és angolszász eredetű kifejezéseket.

Sokszor idézett tény, hogy a *borjú*, *sertés*, *ökör* szavakra két garnitúrája van az angolnak. Magát az *élő állatot* a német eredetű *calf* (Kalb), *swine* (Schwein), *ox* (Ochs) szavakkal jelzi, mert a szolgák, akik ezeket az állatokat őrizték-terelgették, a meghódított angolszászokhoz tartoztak. Az állatok *húsának* élvezői azonban már a hódító normann urak voltak, ezért a *borjúhús*, *sertéshús*, *marhahús* neve francia eredetű: *veal* (veau), *pork* (porc), *beef* (boeuf).

Közismert dolog, hogy a külföldiek közül az intelligensebbjét jobban megértjük, mint a tanulatlant. Viszont Londonban járt ismerősöm, aki németül jól, franciául semmit sem tudott, csodálkozva tapasztalta, hogy ott pontosan fordított a helyzet: a sarkon álló rendőr felvilágosításait sokkal jobban tudta követni, mint művelt kollégái beszédét. A nyelvgyakorlás érdekében még a templomokba is bebetért, a szónoklatokat meghallgatni. (Ezt a régi trükköt én se hagyom ki soha: nyelvet is tanul az ember, meg a városnézéstől feltört lábait is pihenteti egy kicsit.) Nos, barátunk elkeseredve tapasztalta, hogy Londonban egy árva szót sem értett a prédikációkból.

Kíváncsiságból a mise után szétosztott szónoklatok szövegét haza is hozta. Megnézegettük egy kicsit és láttuk, hogy a nyelv szókincsének „kettős garnitúrájából” a pap mindenütt a normann (francia) eredetű szót választotta. Jót mulattunk, amikor az angol szöveget „lefordítottuk” – angolra úgy, hogy minden szó helyébe a megfelelő germán eredetűt tettük (pl. *to commence* – *to begin* stb.).

A rétegezettség a cselekmények háttérét festő leíró részekben kevésbé tükröződik. Ezek nyelvezete sokkal *egyneműbb*. Nem mutatja például azokat az eltéréseket, amelyeket a *különböző udvariassági fokok* követelnek meg a beszélt nyelvben. Üdítő vívmánya korunknak, hogy ritkul a „szíveskedjék”, „bátorkodom”, „megtisztel” stb. használata. (Az

azonban már sajnálatos, hogy kezdjük kevesebbet használni a „Tessék!”-et is. Kár, mert – ha tulajdonképpen jelentésének utánagondolunk – nyelvpszichológiai szempontból is kedvesnek kell találnunk. Ennél szebben talán csak Erdélyben kínálják egy pohár borral a szomjas utast: „Szeresse!”)

Néhány nyelvben – pl. a japánban – az irodalom leíró részei teljesen alkalmatlanok a beszélt nyelv elsajátítására. Utóbbi legjellemzőbb tulajdonsága ugyanis, hogy még olyan egyszerű cselekvésre is, mint a *menni* vagy *mondani*, egészen más ige használatos aszerint, hogy társadalmilag „alattunk”, „felettünk” vagy velünk egy szinten állóhoz beszélünk. Ezt aránylag hamar megszokja az ember: nyomai minden nyelvben – a mienkben is – megtalálhatók; gondoljunk csak a „foglaljon helyet!”... „üljön le!”... „csüccs!” sorozatra. Sokkal nehezebb megtanulni, hogy *ugyanazt* az igét is másképpen kell *ragozni* a partner korának és társadalmi állásának függvényében. A legudvariatlanabb forma persze saját magunknak jár ki, és ha véletlenül elfelejtjük ezt az „önlenéző” ragozást használni, akkor olyan nevetségessé válunk, mint ha magyarban például azt mondanánk, hogy „holnap megtisztellek látogatásommal”.

A beszélt nyelv értékes szótáraiként a mai színdarabokat vagy a regények párbeszédrészeit használhatjuk. Klasszikus művek nem alkalmasak erre a célra. Jókain nevelkedett kis német barátnőmtől kérdeztem, hogy milyen az új szobatársnője. „Délceg, de kevély” – felelte.

Miért válik komikussá egy-két évtized alatt néhány szó és őrző értékét változatlanul sok másik? Nem tudjuk, és nem sikerült választ találni arra a kérdésre sem, hogy miért fogadtunk el bizonyos nyelvújítás korabeli szavakat, miért utasítottunk vissza másokat. A „zongorá”-t, „irodá”-t minden viszolygás nélkül használjuk, a „tetszicé”-ről és a „gondolygász”-ről már azt se tudjuk, hogy milyen célra ajánlották. A Bugát Pál által

indítványozott „kórtan” teljes jogúvá vált, az „éptan” nem; újításai közül elfogadtuk a „rekeszizmot” a diafragma helyett, de nem használjuk a „gerj”-et, és elutasítottuk a „fogondzat”-ot, pedig nem is illogikusabb, mint a „magzat”. Habent sua fata verba – a szavak sorsa is meg van írva valahol.

A tankönyvek, sőt a most divatos „társalgási zsebkönyvek” is sokszor műnyelven íródtak, és nem olyan megbízható forrásai a mai élő beszédnek, mint a modern szépirodalom. A napokban lapozgattam egy (nem Magyarországon készült) „Útisztóárt”, és nem tudtam nevetés nélkül megállni, amikor a megtanulásra ajánlott dialógust a mai élet kontextusába képzeltem bele: „Szeretnék megismerkedni országuk történelmi nevezetességeivel és mezőgazdaságának jelentősebb termelvényeivel.”

Sokkal valószínűbb, hogy a beszélgetés – például magyarországi vonatkozásban – valahogy így fog lezajlani:

– Na, nincs kedve bemenni valahová egy feketére?

– Jaj, lassabban, nem értem! Mire?

– Egy feketére?

– Az mi? Feketekávé?

– Hát persze!

– Nem mehetek, vissza kell mennem a... na, hogy hívják... izé...

– Szállodába? Hát akkor viszlát!

Elismerem, hogy tankönyv nem taníthatja, tanár nem javasolhatja a „szóval”, „izé”, „na”, „hát”, „jaj” szavak használatát. Pedig ezek sokkal gyakrabban fordulnak elő a mindennapi beszélgetésekben, mint a jólnevelt „szótárszavak”. Visszatérek tehát vesszőparipámra: mindaddig, amíg az idegen nyelvű légkör nem áll be tanítómesterünknek, a mai prózairodalomból meríthetjük legfájdalommentesebben az ilyen „kollokvializmusokat”.